

dülkâdir b. Muhammed el-Hamzavî'nin *er-Risâletü'l-Hamzaviyye fî beyâni hâkîkatî'l-fârk beyne kesbî'l-Eş'âriyye ve'l-Mâtürîdiyye* (İÜ Ktp., nr. 1190, 3469), Hâlid b. Ahmed eş-Şehrezûrî'nin *el-'Ik-dü'l-cevherî fî'l-fârk beyne kesbeyî'l-Mâtürîdi ve'l-Eş'âri* (Bağdad 1301), Ali b. Muhammed el-Mîlî'nin *eş-Şems ve'l-kâmer ve'n-nûcûmû'd-derârî fî isbâti'l-kâder ve'l-kesb ve'l-iştîâ' u ve'l-cüz'î'l-ihtiyârî* (İzâhû'l-meknûn, II, 56) ve Arif Aytékin'in *Ehl-i Sünnet İtikadına Göre Kesb* (Erzurum 1978) adlı eserleri bunlardan bazılardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ksb" md.; *Lisânü'l-ârab*, "ksb" md.; *et-Ta'rîfât*, "kesb" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1243-1244; Wensinck, *el-Mu'cem*, "ksb" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "ksb" md.; *Müsned*, I, 174; II, 86, 214, 231, 334, 412; V, 188, 191; VI, 31, 173; Buhârî, "Rikâk", 40, "Zekât", 17, 26, "Büyû'", 7, 15; Müslüm, "Îmân", 252; İbn Mâce, "Fitîn", 20; Eş'âri, *Makâlât* (Ritter), s. 281, 291, 538-542, 549-552, 554, 566; Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, s. 226-239; Bâkillâni, *et-Temhîd* (Imâdüddîn), s. 28, 324, 347; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Makâlât*, s. 91-102; Kâdi Abdülcâbbâr, *Serhû'l-Uşûli'l-hamse*, s. 361-371; a.mlf., *el-Muğnî*, VIII, 94-95, 164-165; a.mlf., *el-Muhît*, s. 408-412; a.mlf., *Fażlî'l-i'tâzîl ve Tabâkâtü'l-Mu'tezile* (nşr. Fuâd Seyyid), Tunus 1393/1974, s. 143; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, İstanbul 1346, s. 8, 133-137; İmâmû'l-Haremeyn el-Cüveyînî, *el-'Akîdetü'n-Nizâmiyye* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Kahire 1398/1978, s. 46; Ebû'l-Yûsî el-Pezdevî, *Uşûlü'd-dîn* (nşr. H. P. Linss), Kahire 1383/1963, s. 99, 100, 104; Nesefi, *Tebşîratü'l-edîle* (Salamé), II, 596, 597, 635-654, 661, 675, 680, 682; Nûreddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye fi usûli'd-dîn* (nşr. Bekir Topaloğlu), Dımaşk 1399/1979, s. 66-67; Fahreddin er-Râzî, *el-Međâlibü'l-âliye mine'l-İlmî'l-İlâhi* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Beyrut 1407/1987, IX, 9-17, 149-186; a.mlf., *Mefâtiħu'l-ġayb*, II, 58-61; İbnü'l-Mutâħhar el-Hillî, *Nehcû'l-hâk ve keşfû's-şîdîk* (nşr. Aynullah el-Hasenî el-Urmevî), Kum 1407, s. 126-128; İbn Teymiye, *Mecmû'u fetâvâ*, VIII, 118-120, 128-129; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Şîfâ'u'l-âlîl*, Kahire 1323, s. 120-122, 130-131, 137-138, 146-147; *Serhû'l-'Akîdeti'l-Taħâwiyye*, s. 437, 441-442; Teftâzâni, *Serhû'l-'Akâid*, İstanbul 1304, s. 33; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyyât*, s. 161-162; Beyâzîzâde Ahmed Efendi, *İşârâtü'l-merâm min 'ibârâtî'l-İmâm* (nşr. Yûsuf Abdürrezzâk), Kahire 1368/1949, s. 55, 254, 256, 259-260; Ebû Azbe, *er-Rauzâtu'l-behiyye* (nşr. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1409/1989, s. 42-47; İzâhû'l-meknûn, I, 122, 562; II, 56, 107; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşünçesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 240-244; İbrâhim Medkûr, *Fî'l-felsefeti'l-İslâmiyye*, Kahire 1983, II, 118-129; Hasan Hanefî, *Mine'l-âkide ile's-sevâre*, Beyrut 1409/1988, III, 116-137; Ca'fer es-Sübâhî, *el-İlâhiyyât* (nşr. Hasan Muhammed Mekkî el-Âmilî), Gâdir 1410/1990, II, 619-626; Yusuf Şevki Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", *Dâ'a*, XII, 91.

KESBÎ MUSTAFA EFENDÎ

(ö. 1213/1798'den sonra)

İbretnümâ-yi Devlet
adlı eseriyle tanınan
Osmanlı tarihçisi ve şair.

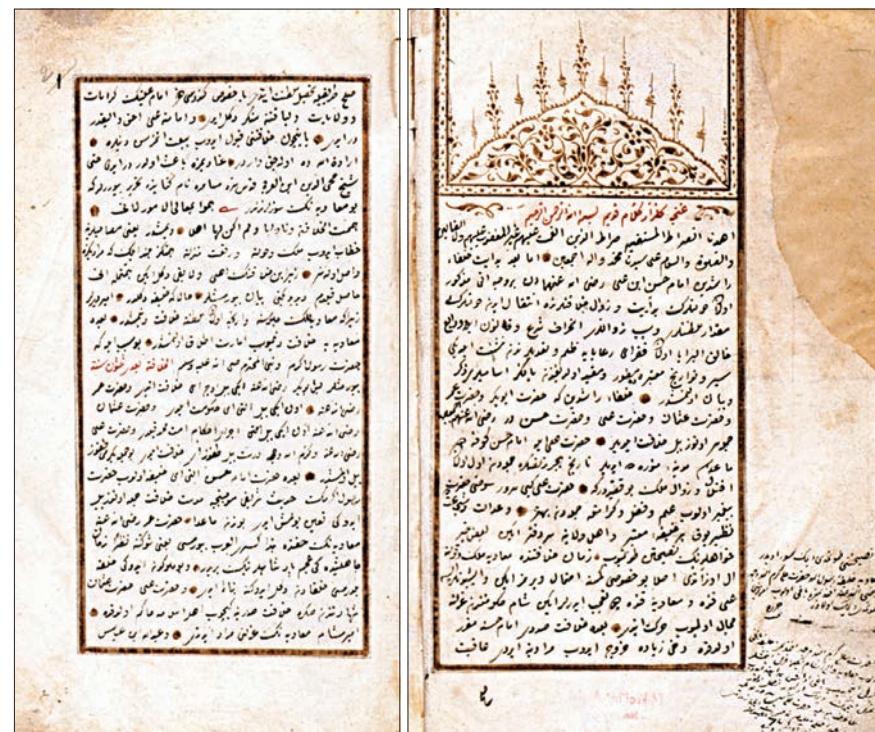
Hayatı hakkındaki bilgiler hemen hemen sadece kendi eserine dayanır. Kesbî mahlasını nasıl aldığı belli değildir. Eserinde mevcut bilgilere göre 1175 Sevval (Mayıs 1762) tevcihatında hâcegân ve benzerlerine verilen atiyye listesinde yer alan ve kendisine 50.000 kuruş ödenen Mustafa Efendi, 1179'da (1765) memuriyeti gereği Kuban'da Çerkez kabilelerinin meskûn olduğu bölgelerde bulunmuş, bu arada Taman İskeleni'ne beş altı konak mesafede dağlar arasındaki altın madeni yataklarını dolaşmıştır. İstanbul'a döndüğünde bu madenlerin işletilmesi için yetkililere başvurmuşsa da bir sonuç alamamıştır.

1768 Rusya seferinin hazırlıkları devam ederken 1737-1738 yıllarındaki sefer masraflarının kayıtlı olduğu hazine kalemi defterlerini inceleyerek tahminî bir savaş bütçesi hazırlamakla görevlendirilen Kesbî Mustafa Efendi, Silâhdar Hamza Paşa'nın sadârete tayini sırasında (7

Ağustos 1768) mülâzim sıfatıyla Mektûbî-i Defterî Kalemi'nde önemli evrakın kaydi işiyle meşgul bulunuyordu. Osmanlı-Rus seferi başlayınca kendisine İsaâkî Kalesi'nin tamiri ve Büyük Kale denilen kısmının genişletilmesi görevi verildi. Serdâri-ekrem Yağlıçızâde Mehmed Emin Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusunun İsaâkî ovasında konakladığı esnada Rus saldırılara uğrayan Hotin'den gelen yardım istekleri üzerine kaledeki durumu inceleyip ordugâha rapor etmek için Hotin'e gönderildi. Ruslar'ın Hotin Kalesi'ne ikinci defa saldırdıkları 5 Temmuz 1769 tarihinde Hotin'de bulunuyordu. Bu saldırılar sırasında kale çevresinde metrisler kazılması, top ve cephe nakli, topların kullanılmasında istihdam edilenlere yevmiye dağıtıması, şehid olanların tesbit edilmesi gibi işler yaptı.

Daha sonra İstanbul'a dönen Kesbî Mustafa Efendi, Küçük Kaynarca Antlaşmasının ardından müzakereler yapmak üzere İstanbul'a gelen Rus elçisi Prens Nikolai Vasilevich Repnin'in şerefine İstanbul'daki Batılı elçilerin verdikleri ziyaferette Osmanlı Devleti'ni konu alan konuşmaları Rum asilli aşçısı İstavri'ye rapor ettirerek istihbarat hizmetinde bulundu. 1783'te tekrar Kafkasya'ya gitti. Buradaki hizmetini tamamladıktan sonra ortaya

Kesbî Mustafa Efendi'nin *İbretnümâ-yi Devlet* adlı eserinin ilk iki sayfası (Millet Ktp., Ali Emîri Efendi, Tarih, nr. 484)

çikan vergi usulsüzlüğü yüzünden 1209'-da (1794-95) Halep'e gönderildi. Halep'te iken elçilik tercümanlarına tanınan vergi muafiyetini istismar ederek ellerindeki bazı sahte belgelerin tercümanlık beratı olduğu iddiasıyla vergi yükümlülüklerini yerine getirmeyen 1500 kadar gayri müslüm tâcîrin durumunu teftiş etti. Ölüm tarihi belli olmayan Kesbî Mustafa Efendi eserinin telif tarihi olan 1213'ten (1798) hemen sonra vefat etmiş olmalıdır.

Kesbî Mustafa Efendi *İbretnümâ-yı Devlet* adıyla yazdığı tarihiyle tanınır. 1768'de başlayan Osmanlı-Rus savaşına dair olan eserin iki nüshası bilinmektedir. Bunlardan biri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (TY, nr. 5943). Kütüphane kayıtlarında müellifi Câvid olarak gösterilen nüsha 218 varak olup müsvedde halindedir. Eserde Hulefâ-yi Râşîdîn'den itibaren İslâm tarihi kısaca anlatıldıktan sonra 1738 yılında Rusya ile yapılan antlaşma şartları ve esas olarak da 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşının safhaları anlatılmaktadır. Metinde ele alınan konular arasında bir bütünlük yoktur; aynı konudaki bilgi ve belgeler farklı yerlere kaydedilmiştir. *İbretnümâ-yı Devlet*'in diğer nüshası Millet Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Ali Emîrî Efendi, Tarih, nr. 484). Bu nüsha, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki yazmada sistemsız halde bulunan belge ve bilgilerin yer yer tenkit ve değerlendirmeye tâbi tutularak sistemli bir şekilde yeniden yazılmış şekli görünümündedir. Ancak bu nüsha bilinmeyen bir sebepten dolayı 83^bde kesilmektedir. Müellifin, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki nûshayı yeniden kaleme almak istediği, fakat bunu bitiremediği bir tahmin olarak ileri sürülebilir.

1208 (1793-94) yılında inşa edilen Tîrnova Bazarlık Camii ve İmaret Medresesi Camii için birer tarih düşüren Kesbî Mustafa Efendi (*İbretnümâ-yı Devlet*, İÜ Ktp., TY, nr. 5943, vr. 11^b) şıırle de meşgul olmuştur. Şiirlerinin toplandığı elli varaklık divançesinde 120 gazel bulunmaktadır. Yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan (TY, nr. 838) eserin hâtimesi 25 Cemâziyelevvel 1203 (21 Şubat 1789) tarihini taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Rifat Osman, *Edirne Rehnümâsi*, Edirne 1336, s. 109; *Osmanlı Müellifleri*, III, 131; TCYK, s. 192-193; Babinger (Üçok), s. 325; Ahmet Öreten, *Mustafa Kesbî, İbretnümâ-yı Devlet* (doktora tezi, 1996), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AHMET ÖRETN

KESELÂ (Keslâ)

Doğu Sudan'da bir vilâyet
ve bu vilâyetin merkezi olan şehir.

Tâkâ bölgesindeki dağ silsilelerinden aynı adı taşıyan dağ dibindeki Gâş desesi (Hûr Gâş) kenarında yer almaktadır. Mîrganiyye tarikatının merkez zâviyesinin bulunduğu Hatmiye köyü ile Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Sudan seferine çıkan askerlerinin kamp kurdukları Evlâdünâsır köyü burada bulunmaktaydı. Sudan hükümdarı sıfatıyla bölgeyi yöneten Vali Ahmed Paşa Ebû Vidân döneminde önemli bir yerleşim mahalline dönüştürülen ikinci köy Keselâ adıyla tanınmış ve çevreden gelen kabilelerin göçeriyle kısa zamanda gelişmiştir.

1899-1955 yılları arasında İngiliz-Mısır ortak yönetiminde ve bağımsız Sudan Devleti'nin kurulmasından sonra Keselâ'nın konumu ülkenin gelişmesine paralel olarak değişti. Kızıldeniz vilâyetiyle birleştiği 1930 yılına kadar şehrin denizle kıyısı bulunmuyordu. 1906-1909 yıllarında Kızıldeniz sahilinde inşa edilen Port Sudan Limanı, Gâş ve Baraka vadilerinde pamuğu daha yaygın olarak yetiştirmesine imkân sağladı. 1924'te Port Sudan ile Keselâ arasında açılan demiryolunun daha sonra Sennâr'a kadar uzatılması da şehrin gelişmesinde etkili oldu.

Sudan Devleti'nin kurulduğu yıllarda nüfusu fazla olmayan Keselâ, I. Dünya Savaşı'nın ardından gelişmeye başladı. 1924'te şehirde 35.000 kişi yaşarken nüfusu 1956 yılında 40.600, 1970'te 85.800, 1993'te 234.270 kişiye ulaştı. 1990'lı yılların sonunda çıkan Etiyopya-Eritre savaşında şehre ve çevresine çok sayıda göçmen yerleşti.

Keselâ'daki yerli ahalinin çoğunluğunu Beceler (Beja) ve bunların bir alt kolu olan Hedendeveler oluşturmaktır, bölgede ayrıca Şükriyye Arapları da yaşamaktadır. Güçlüde itaat altına alınan Beceler bölgenin kalkınmasıyla birlikte Sudan nüfusu içinde kaynalar. XIX. yüzyılın ortalarında Arap yarımadasından gelip bölgeye yerleşen Revâşide bedevî topluluğu hâlâ göçeve hayatı yaşamaktadır. Keselâ şehrinin yerlilerine Halanga denir.

Mîrganiyye (Hatmiye) tarikatının kuruçusu Muhammed Osman el-Mîrgânî, Keselâ yakınındaki Hatmiye köyünde zâviyesini açtı ve bir süre burada irşad faaliyetinde bulundu. Daha sonra oğlu Muhammed Hasan el-Mîrgânî tarikatın Sudan kolunun temsilcisi olarak bu vazifeyi sürdürdü ve 1286/1869 yılında vefat ettiğinde buraya defnedildi.

Sudan'da 2000 yılında devam eden iç karışıklıklar esnasında et-Tecemmuu'd-dîmûkrâsiyye isimli muhalif partile iş birliği yapan el-Cebhetü's-şa'bîyyetü li-tahrîri's-Sûdân taraftarlarının eline geçen Keselâ birkaç gün sonra devlet güçleri tarafından geri alındı.

Keselâ'nın merkez olduğu idarî bölge Sudan'ın Mısır sınırlarından Etiyopya sınıra kadar uzanır. Func Sultanlığı toprakları içinde yer alan Tâkâ, Mısır'ın idaresine geçmeden önce Kızıldeniz limanlarının iç bölgelerdeki kabilelerle ticari faaliyetleri için önemli bir bölgeydi. Bölgede önemli dinî şahsiyetler yetişmiştir. Dâmir şehri bunlardan Hamed el-Mechûb el-Kebîr (ö. 1190/1776) tarafından kurulmuş olup XIX. yüzyılın başında Dârfûr, Sennâr, Kordofan ve Sudan'ın diğer bölgelerinden gelen öğrencilerin eğitim gördükleri bir merkezdi. Tâkâ bölgesi, 1821 yılında Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın ordusunun kontrolü altına girmeye başladı. Sudan hükümdarı tayin edilen Kavalalı'nın damadı Mehmed Bey Hüsrev, Dâmir şehrini 1822'de tamamıyla ele geçirince şehrin ileri gelenleri Sevâkin'e sığındılar. Önemli kabilelerden Hedendeve'yı itaat altına almak için 1823, 1831 ve 1832 yıllarında seferler yapıldı. Ancak kabile Vali Ahmed Paşa Ebû Vidân zamanında itaat arzetti. Türkiye (1821-1885) adıyla bilinen bu dönemde Tâkâ'yı hükümdar unvanıyla Mısırlı valiler yönettiler. Bölge Osmanlı Devleti tarafından 1865'te Hidiv İsmâîl Paşa'nın önce şahsi adına, bir yıl sonra da veraset yoluyla onun yerine gelecek hidivler adına Mısır hidivliğine devredildi. 1867-1871 yıllarında Sevâkin'de ikamet eden Hükümdar Ahmed Mümtaz Paşa, Keselâ'da pamuk yetiştirmek için büyük gayret gösterdi ve idaresi altındaki yerlerde pamuk yetiştiriciliğini yaygınlaştırmak istedi. Sevâkin Limanı iç bölgesindeki bu ziraî ve idarî gelişme üzerine iktisadi yöneden güçlendi. Bu dönemde Mısır Sudarı adıyla bilinen bölge Dongola, Berber, Hartum, Sennâr, Dârfûr, Kordofan ve Keselâ olmak üzere yedi müdüriyet ve Fâşûdâ, Sevâkin, Bahârlûgâzâ adıyla üç muhafizîliği ayrıldı. Keselâ müdürüyetinin Kadârif ve Kallâbât adlı iki önemli kasabası bulunuyordu.

1882 yılında Mısır'ı işgal eden İngiltere'nin Sudan bölgesinde de etkili olması üzerine Sudan Mehdiî olarak bilinen Muhammed Ahmed el-Mehdî, Keselâ'nın dahil olduğu Tâkâ bölgesini kendi hâkimiyetine aldı. Kumandanlarından Osman Dikne 1883'te bizzat Mehdî tarafından bölgeye gönderildi. Bece kabilesinin başlangıçta fazla itibar etmediği bu harekete Şükriyye Arapları da hidiv idaresiyle mü-